

Prilog slojevitosti komunikacije u sufizmu

Senella Krehić-Fočak

Sarajevo

Sažetak

Komunikacija se danas, u savremenom svijetu, proučava u različitim oblastima nauke. Istraživanje u sufizmu, predstavlja poseban izazov, s obzirom na postojanje još nekih oblika komunikacije, osim poznatih: intrapersonalne, interpersonalne, grupne, masovne komunikacije, uključujući slojeve neracionalnog i izvanracionalnog. Istraživanje i dovođenje do određenih racionalnih konsekvenci te opravdanost znanja i pojmova o komunikaciji u sufizmu, je utoliko složenije, ako se zna da postoji posebna hijerarhija ličnosti i posebna staza duhovnog putovanja sa stanjima i postajama.

S obzirom na redundantnu skalu znanja, kroz hermeneutiku u komunikaciji u sufizmu, teži se komunikaciju približiti, ili spustiti sa nivoa sufijskog na nivo blizak poznatim i prakticiranim oblicima komunikacije, zahtijevajući da se već poznati pojmovi iz sufijskog rječnika prevedu u komunikacijske termine. U radu je iznesena podjela sufijskih pojmova na način podjele oblika komunikacije, prevodeći poznate termine sufijskog rječnika, u okviru komunikološke nauke, i dodajući još ponešto iz oblasti intrakomunikacije, odnosno gnoze za lakše shvatanje i razumijevanje onima koji žele proširiti svoje znanje iz navedenih oblasti, kao i široj čitalačkoj publici.

Ključne riječi: tesavvuf / sufizam, komunikacija, Učitelj / Šejh, duhovna staza, komunikacija, pojmovnik intrapersonalna, interpersonalna, grupna i masovna intrakomunikacija, gnoza.

Uvod

Istraživanje komunikacije i sufizma, u ovom radu je fokusirano na pojmove koje možemo smatrati zajedničkim indikatorima za oba navedena polja znanja, te specifičnostima koje komunikaciju u sufizmu čine posebnom i kompleksnom. Između spoznajnih polja, od kojih je jedno vanjsko, komunikološko, a drugo unutarnje sufijsko i gnostičko, formira se međuprostor koji može postati interdisciplinarno i integrativno područje komunikologije.

Ako sufizam / tesavvuf shvatimo kao pogled na vjeru i život kroz ljubav prema Bogu, onda i cijeli sistem i osoba u njemu, moraju interaktivno popunjavati polje aktivnosti i usklađivati iskustvena polja. Sufije – derviši napredak na duhovnoj stazi opisuju kao putovanje, a taj put je *tarikát*. Sufija, budući derviš kreće stazom približavanja Bogu i postaje putnik duhovne staze-*salik*. Prelazeći stupnjeve-*mekame*, ide prema cilju koji je kao ušće rijeke u more, pa konačno, slijedi utapanje u Božija svojstva - *Fena-fillah*.

Tesavvuf je moguće (kod nas je u upotrebi i pojam „sufizam“ i oba pojma koriste se u cijelome svijetu) definirati kao nauk utemeljen na principu ljubavi prema dragome Bogu iz kojega se promatraju i svijet i vjera s ciljem razvijanja spoznaje i snaženja uvjerenja u uzvišenog Boga te osvjedočenja u to spoznato. Ovako izložena definicija zapravo otkriva tesavvuf kao zasebnu duhovnu nauku utemeljenu na izvorima vjere (šerijat) i sasvim konkretnoj praksi (*tarikát*) (Beglerović, 2004).

Objašnjenje teoretskog i praktičnog stava, te brojne definicije sufizma / tesavvufa, sufija, derviša, mogu opravdati potrebu dodatnog pojašnjavanja termina i pojmova iz te oblasti. Većina onih koji su zainteresirani za sufizam / tesavvuf, pokušat će shvatiti i one posebno zanimljive, a teško prevodive izraze, koji su sasvim specifični na putovanju *tarikatskom* stazom.

Za pravilno razumijevanje sufizma / tesavvufa neophodno je imati izvjestan nivo predznanja. Osim toga, uvijek treba imati na umu da je

sufizam / tesavvuf iskustveno znanje. Nije rijetkost da je predznanje manjkavo ili ga uopšte nema, pa bi čitanje i shvatanje tekstova i / ili prakse sufizma mogli biti neadekvatno shvaćeni i protumačeni. Međutim, ponekad se i oni naprednijeg stepena znanja i iskustva, iako teže ekvikonzistentnosti izraza, mogu osjećati nemoćnim da odrede tačna značenja nekih sufijskih termina. Sva ova praksa u sufija je nemoguća bez instrukcija i vođstva, upute Učitelja / Šejha odnosno onog koji se smatra duhovnim vodičem / muršidom.

Primjer putovanja nefsa / ega, kroz sedam sufijskih stupnjeva ili *mekāmāt-i sūfijjet-i seb'a* već pokazuje neophodnost upućivanja učenika od strane Učitelja / Šejha i tumačenja stanja. Prema sufijskom učenju dostizanje spoznaje se odvija kroz strukturu razvijanja vrlina, koje oni nazivaju „stanjima i postajama“.¹ Trasa unutrašnjeg putovanja pojedinca uključivo sa obilježjima napredovanja, ali i padovima ili čak vraćanja na početke, je ona krajnje individualna kategorija.

Obrada sufijsko-tarikatskih pojmova u ovom radu tek je djelić, impozantno velikog korpusa, urađena s namjerom da bi čitanje sufijskih tekstova ili svakodnevna komunikacija, bili što komforniji za usvajanje i da bi pravilno razumijevanje sufijskog učenja bilo što kvalitetnije, naglašavajući višedimenzionalnost, odnosno disperziju komunikacije i postojanje intrakomunikacijske dimenzije, gnoze.

Posmatrano iz ugla naučnih i društvenih doprinosa, istraživanja na polju sufizma i terminologije koju koristi, tek trebaju dati prepoznatljive naučne odgovore. Naučni doprinos se može očekivati kroz rasvjetljavanje osobenosti, sufijskog komuniciranja s akcentom na *interpersonalnu i grupnu komunikaciju*, koje su popularne u savremenim oblicima komuniciranja, a trebalo bi ih više istraživati. Ujedno, otvara se kompleksan prostor za dosta novina u oba područja, posljedično se projicirajući i na gnoseologiju.

¹ To je već poznata podjela u kojoj se Nefs (ego) dijeli na sedam stupnjeva. Sedam sufijskih stupnjeva ili *mekāmāt-i sūfijjet-i seb'a* iznesenih kako slijedi: nefis (ego) u prvom mekamu se naziva *emmāre* ili duša sklona zlu; drugi mekam je mekam svjetla – *lewwāmeḥ* ili duša koja sebe kori; treći mekam je mekam tajni – *mulhimeḥ*; četvrti je mekam savršenosti – *mutme'inneh* ili smirena duša ili evlijanska duša; peti mekam je mekam dostignuća – *rādijeh* (duša koja je zadovoljna); šesti mekam je – *merdijeh* (duša sa kojom je Allah zadovoljan, sedmi mekam – je Odraz svojstava i imena Božjih – *kāmīleh*.

Društveni doprinos istraživanja komunikacije u sufizmu bi se ogledao kroz približavanje sufijskih sadržaja, za one zainteresirane, sa ciljem da se taj sadržaj učini komunikativnim, te daju naznake njegovog uticaja na ograničene ili šire društvene aspekte, za društvo i pojedince, koji su na neki način posvećeni samoizgradnji.

Međutim, ostaje važno da se predoči uvid u konkretna savremena shvatanja vezana za aktivnosti na polju promocije sufijskog učenja. Uvid u komunikaciju sufija se može promatrati i kao uvod u pripremu komunikatora za primanje poruka duhovnog putovanja. Kompleksna, ali prefinjena, višeslojna komunikacija gnostika, tada čini zahtjevnu stazu duhovnosti prohodnijom, spuštajući se komforno na razinu ljudskog uma i realnosti. Pored terminologije, sufizam je obogaćen sa više vrsta govora što obogaćuje i disperzira komunikaciju. Ovdje će biti spomenute dvije specijalizirane kategorije govora, koje sufije koriste, a to su rumuzat / govor u metaforama, i šatahijjat. Rumuzat je govor u metaforama, u prenesenom značenju. Lijep primjer govora u metaforama se nalazi u *Mesneviji* Dželaludina Rumija. Naizgled običnim pričama, otkrivaju se duboke poruke i skrivena značenja vanjskoga. Šatahijjat je govor kojim se koriste evlije² dok ga običan čovjek teško može razumjeti.³

Prihvatljiv model pojmovnika ili rječnika sufijskih izraza iz kojeg bi svaki zainteresirani pojedinac ili grupa mogli dobiti uvid u način komuniciranja u sufizmu, prevedeno na polje komunikologije dat je u veoma sažetom obliku. U radu su selekcionirani pojmovi, podijeljeni po komunikološkom modelu intrapersonalne, interpersonalne, grupne i masovne komunikacije. Prvi odjeljak je opšti, na kraju jedan odjeljak se odnosi na neverbalnu komunikaciju koja je u sufizmu od izuzetnog značaja, te je, kao ilustracija, izneseno nekoliko teško prevodivih

² Evlija, (jed. velijj), Allahov, dž. š., prijatelj, ljudi počašćeni nadahnućem, oni koji su odabrani između običnih ljudi – vjernika po svojoj duhovnoj snazi; dobri čovjek, bogougodnik čije eventualno vidljivo čudo nema veze sa nekakvim čarolijama, hipnozom ili sugestijom, već je stvarni čin kao dar od Boga (Hadžibajrić, F.: *Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, Tesavvuf–Islamska mistika, Zagreb, 1989.

³ Primjer govora u šatahijjatu je primjer Husein Ibn Mensur Halladža koji je radi stalnog ponavljanja riječi „Ja sam Istina“ krivo shvaćen od uleme njegovog vremena i osuđen je na smrtnu kaznu (309. h. g.). Međutim, tu se radilo o njegovom iskustvu *osvjedočenja jednote / vahdetu-šuhūd*, posebnoj vrsti opijenosti, ali je njegovo ponavljanje protumačeno kao temeljni sukob vjerovanja, odnosno kao pripisivanje sebi božanskih osobina.

pojmovi. Termini su, unutar pododjeljaka, poredani po abecednom redu radi lakšeg čitanja.

Opšti dio

Da bi se općenito upoznali sa terminima koji se često pojavljuju u sufijskim tekstovima, odabrano je nekoliko termina koji zaslužuju da budu prvi obrađeni, a bez kojih bi dalje čitanje bilo otežano. Sufije od ostalih izdvaja akcenat na odgoju duše (*terbijetun-nefs*) i čišćenju srca (*tasfijetul-kalb*), te apstinencija od ovosvjetskih uživanja (*zuhd*).

Ašik, zaljubljeni je dio osovine ašik i *mašuk*–Voljeni, utemeljene na principu ljubavi prema Bogu iz kojega se promatraju i svijet i vjera s ciljem razvijanja spoznaje i snaženja uvjerenja u uzvišenoga Boga te osvjedočenja u to spoznato.⁴

Al-insanul kjamil je savršeni, potpuni čovjek, najcjelovitiji uzorak okupljanja i pravednog raspoređivanja između pojava manifestiranja raznih imena, atributa i djelatnosti Božijeg bića i pojava manifestacije Božijeg Bića.⁵

Arif je gnostik koji je spoznao svog Gospodara, a u komunikologiji, to je znanstveni hermeneutičar.

Aški Hakiki je Božanska ljubav, metafizička, a *aški medžazi* se odnosi na sve druge relacije ljubavi prema ostalom stvorenom, bićima, stvarima, itd.

Basiret, ili srčani vid u komunikologiji znači trenutak iluminacije ili inkubaciju iza koje slijedi iluminacija; to je arifu dostupna forma komunikacije jer je on permanentno svjestan da u srcu ne ostavlja mjesta za bilo šta drugo osim Gospodara te je u stalnom samopopravljanju i reviziji.

Batin i Zahir, često spominjani sufijski termini, vanjsko i unutrašnje, komunikološki predstavljaju vanjski i unutrašnji realitet.

Džezba je kao blic sastanak, viđenje svjetlosti / nura; to je stanje ekstaze u kojoj se čovjek srcem približi Stvoritelju toliko da dostigne

⁴ Beglerović.

⁵ Insani kjamil je došao do kemala, očistio se, obistinio svoje duhovno putovanje, zatvorio krug. On je bio u blizini Gospodara / Hakka, a sve to obuhvata ekmel ili kompletnost sufijskog iskustva. Osnovna legura je pročišćena, produhovljena, pa je bakar pretvoren u zlato - objašnjenje dao hfz. Mehmed Karahodžić, sarajevski Mesnevihan, 2017.

stanje transa, osjećajući neodoljivu snagu približavanja Bogu-Hakku.⁶ Fizička manifestacija ovog stanja koje se ogleda u toj posebnoj formi uzbuđenja / transa / ekstaze, u sufijskoj terminologiji nazvana je *džezba*. To je stanje u kojem Bog / Allah, dž. š., privuče čovjeka tako da on od silnog oduševljenja bude krajnje zapanjen i ushićen zbog neposredne Božije blizine, koja traje koliko bljesak. (Hadžibajrić, 1989)⁷.

Hu (On) To je pojam Boga prije svakog imena, naziva i atributa. Hū (On), zamjenica trećeg lica jednine muškog roda, Allah, On; to je Uzvišeno Biće koje naš um ne može obuhvatiti, ni oko vidjeti; jedno od velikih Božijih Imena (Ism-i a'zam).

Idžazetnāma je vrsta dokumenta koji daje ovlasti za dalje primanje, nadziranje i odgajanje u tarikatu, to je službena tarikatska isprava trajne vrijednosti, dozvola data zreloom dervišu, budućem Šejhu, za primanje u tarikat i nadziranje i sprovođenje cjelokupnog tarikatskog odgoja.

Ilmi ledun predstavlja neknjiško znanje; ono je tajanstveno Božije / Al-Hakkovo znanje koje samo njemu pripada. Tim tajanstvenim znanjem Bog / Allah, dž. š., je neposredno obdario Božije Poslanike i evlije.

Komunikološki, ova vrsta znanja nema ekvivalent, niti postoji u pisanim izvorima; to je elitistička kategorija znanja svojstvena samo Božijim Poslanicama i Božijim prijateljima-evlijama.

Ma'rifet ili spoznaja Boga / Allaha, dž. š.. Ma'rifet, također, označava gnoseološko-gnostički način traganja za spoznajom. Spoznaja može biti stečena na više načina pa se dijeli na: *ma'rifet akli*, spoznaju stečenu razmišljanjem; zatim *ma'rifet nazari* spoznaju stečenu duhovnim razmišljanjem i vidovitošću, i *ma'rifet šuhudi* spoznaju stečenu duhovnim osvjedočenjem.

Muhibb označava prvi stepen zaljubljenosti; muhib je simpatizer, osoba koja ima osjećaj privrženosti tarikatu, ali mu iz objektivnih razloga, još nije pristupila.

Murakaba gnostički, osjet i saznanje srca koliko je blizu Bogu / Allahu, dž. š..

⁶ Medžzub je onaj derviš koji doživi iskustvo džezbe, odnosno viđenje Božijeg Svjetla / nuri-ilahije. Objašnjenje se može dovesti u vezu sa iskustvom Musa, a. s. / Mojsija koji je također vidio Svjetlost kad mu se Bog obratio. U realnom svijetu ta osoba koja doživi džezbu, može jedno vrijeme biti u stanju u kojem ne može obavljati redovne molitve, sve dok se potpuno ne vrati u ranije stanje.

⁷ Hadžibajrić, Fejzullah: *Rječnik Tarikatskih izraza*, Zagreb, 1989.

Sejr-i suluk je hod po tarikatskoj stazi, ponašanje tokom perioda tragaoca. Komunikološki, to je osobni put koji otkriva skrivene svjetove.

Zuhd je jedan od osnovnih elemenata sufijskog učenja i označava odricanje od materijalnog, a u komunikologiji predstavlja separativni otklon od svijeta života, on je izvanracionalan i znači više od uobičajene apstinencije.

Pojmovi vezani za intrapersonalnu komunikaciju

Intrapersonalna komunikacija je permanentni oblik komunikacije sa samim sobom koji se obavlja i u budnom, svjesnom i u nesvjesnom stanju, tokom spavanja itd. Specifičnost intrapersonalne komunikacije posebno je vezan za period osamljivanja u toku zrenja na sufijskoj stazi. Ekvivalent bi se mogao naći u teorijama samospoznaje ili svijesti o sebi (self awareness theory).

Halvet je vrsta osamljivanja u cilju postizanja čišćenja od loših osobina. Halvet je stanje u kojem budući derviš / sufija provodi određen period suočavanja sa samim sobom i poniranja u sebe radeći na samopopravljanju.

Komunikološki, to je vrsta intrapersonalne komunikacije obogaćena kontemplacijom i kontrolom postupaka.

Halvet der endžumen je kombinovani oblik intrapersonalne komunikacije i vanjske horizontalne komunikacije, označava osamljenost u društvu, tj., povezuje suprotnosti, a to znači biti sa drugima, ali sam ili biti među stvorenjima, ali sa Stvoriteljem. To je težnja svakog istinskog sufije.

Jad kerd je vrsta kombinovane intrapersonalne komunikacije, a označava činjenje zikra ujedno i srcem i jezikom. (Jedno od 11 pravila Hasbi-hala)⁸

Nazar ber kadem vrsta kružne, intrapersonalne komunikacije između očiju i vrhova nožnih prstiju (perpetuum mobile kod sufija / derviša). Ona se simbolično izvodi obaranjem pogleda ka vrhovima nožnih prstiju.

Vukuf-i Zemani je vrsta intrapersonalne komunikacije koja se zasniva na permanentnoj kontrolisanosti djelovanja, revidiranju mišljenja i postupaka. Ona znači činiti samokontrolu u svakom trenutku i u svakom stanju.

⁸ *Hasbi hal: definiše derviška pravila.*

Vukuf-i Kalbi vrsta intrapersonalne komunikacije vezane za osjet strujanja na srcu, koju komunicirajući gnostik prvo primijeti kod sebe, a zatim i u horizontalnoj komunikaciji. Zakir je u svakom trenutku svjestan da u srcu ne ostavlja mjesto za bilo šta drugo osim Njega; u toku činjenja zikra, zakir se okreće prema svome srcu.

Pojmovi vezani za interpersonalnu komunikaciju

Šejh / Učitelj je lider duhovne staze, duhovni vodič i subjekat saznanja, personalizirana osovina vertikalne komunikacije. Šejh / Učitelj je osoba visokih duhovnih vrijednosti sposoban da vodi učenika kroz duhovne postaje. Bez njega kao središta svakovrsne komunikacijske prakse, bilo bi nemoguće kretati se po stazi. Dok je budući sufija u halvetu, posebna vrsta Šejha, *sohbeti-Šejh* povremeno i po potrebi održava nivo komunikacije sa učenikom i to predstavlja kombinovanu vrstu komunikacije, intra-interkomunikaciju; odnos miješane intrakomunikacije ima niz verbalnih i često neverbalnih oblika komunikacije.

Hizmet označava služenje drugima. To je supererogativna radnja, rad za druge bez očekivanja ikakve satisfakcije ili naknade. Ovaj pojam je vezan za jednu ili više osoba, pa se uklapa kako u interpersonalnu tako i u grupnu komunikaciju.

Intisab je početna tačka komunikacije pri stupanju na duhovnu stazu. Pristupanje jednom tarikatu, jednostavnim jezikom rečeno – učlanjenje.

Iršad je prenošenje upute, od Učitelja / Šejha prema učeniku / murid, budućem dervišu, sufiji, ili kratko uputa; u komunikologiji predstavlja transfer instrukcija u toku vođenja i odgajanja učenika i teče od Učitelja prema učeniku.

Izun znači dozvolu za interpersonalnu komunikaciju, nastup radnje i djelovanja, komentare; pravo na informaciju i kompetenciju.

Muhabbet (mehabbet) ili ljubav je ovdje i vrsta interpersonalne komunikacije prijateljski razgovor, primanje razgovora srcem kao da ono razgovara. Međutim, prema sufijskom učenju tu se može uspostaviti i osjet kod čovjeka kao da razgovara sa Gospodarom ili da se obraća predmetima, pa se tu uspostavlja i izvanracionalni sloj komunikacije.

Nisbet je vrsta dvostrane komunikacije između Šejha / Učitelja i murida / učenika u kojoj je zadovoljan komunikator, a sa druge strane postoji zadovoljstvo recipijenta, u interpersonalnom pogledu, što je

dobio i što dijeli informacije.

Nazar je vrsta jednostrane komunikacije pogledom između Šejha / Učitelja pri čemu se Šejh / Učitelj, pogledom obraća učeniku / dervišu ili grupi, pa se ovaj pojam može primijeniti još i na grupnu i neverbalnu komunikaciju.

Teslimijet je vrsta interpersonalne, vertikalne komunikacije sa naznakama imperativnog pri čemu učenik potpuno sluša naredbe i savjete Šejha / Učitelja. Označava iskrenu predanost Bogu i poslušnost Šejhu / Učitelju.

Pojmovi vezani za grupnu komunikaciju

Prije objašnjenja odabranih pojmova, slijedi napomena da je grupna komunikacija obogaćena time što se odvija po internom i eksternom tipu, vertikalno i horizontalno. Višeslojnost grupne komunikacije u sufizmu je viđena kao unutarinja i vanjska, kroz pojmove batina – unutrašnje dimenzije i njegove suprotnosti – zahira, odnosno vanjskog, zatim kroz verbalnu i neverbalnu dimenziju. Osovina grupne komunikacije, kao što je to već viđeno kod interpersonalne, je ponovo – Učitelj / Šejh. On je komunikator sa izvankomunikacijskim odlikama. Šejh okuplja dervise u tekijama, zavijama radi obavljanja obreda zikra. Najčešća definicija zikra jeste sjećanje na Boga. Vrste zikra, po položaju tijela, sjedeći i stojeći-*kijam* i po upotrebi glasa, glasni-*džehri* i srčani-*kalbi* ili muklo učenje, predstavljaju ispreplitanje oblika komunikacije. Pored toga može biti i učenja ilahija i tekijskih melodija u kojima mogu učestvovati solisti, zatim cijela halka–krug, odnosno okupljeni džemat.

Džehri učenje označava učenje glasom, izgovaranje Božijih imena.

Kalbi učenje srcem, također, predstavlja jedan od teško prevodivih pojmova vezanih za intra i grupnu komunikaciju zahtijevajući posebnu vrstu koncentracije.

Hizmet kao vrsta supererogativne radnje je ovdje spomenut u smislu služenja grupi sa pretežno horizontalnom komunikacijom.

Halkai zikir je oblik grupne komunikacije obreda zikra, pri kojoj derviši sjede ili stoje raspoređeni u krug / halku.

Halvet der endžumen već spomenuta kombinacija intrapersonalne i vanjske grupne komunikacije ili osama u društvu, pripada i ovdje u segmentu koji se odnosi na grupu: “Biti sa drugima, ali sam, biti među stvorenjima, ali sa Stvoriteljem.” U prvom redu, neverbalan, odnos ova-

ko miješane intrakomunikacije ima i niz verbalnih oblika komunikacije.

Pojmovi vezani za masovnu komunikaciju

Masovna komunikacija u sufizmu nije masovna kao u drugim oblastima. Iznošenje sufijskih ili tekijskih sadržaja u masovne medije, ma koliko se radilo o transparentnosti tekijskih obreda po mišljenju sufija, odudara od osnovnih načela i pruža mogućnost krivog shvatanja i interpretiranja. Ovdje ćemo se zadržati na pojmu *istidradž*.

Istidradž je lažna slika, formiranje lažne ili krive slike, sa mogućim efektom obmanjivanja i zaklanjanja suštinskog značenja. Opravdano se postavlja pitanje koliki je doprinos masovne komunikacije u sufizmu s obzirom na moguće previde. Sufizam je sam po sebi nauka o onome što se nalazi sakriveno unutar čovjeka (to je njegova unutrašnja, interna dimenzija).

Globalizacija i digitalizacija su doprinijele da se vjerski sadržaji lahko nalaze na društvenim mrežama, you tube kanalima itd. Putem masovnih medija mogu se postići dvosmjerni efekti, a kao rezultat već spomenuta lažna slika može prenijeti netačne informacije.

Osim toga, veliki broj **blogova**, najčešće mladim osobama, omogućavaju prezentiranje i / ili razmjenu mišljenja, ali je kvalitet razmijenjenih informacija upitan i često lišen naučnog pristupa.⁹

Pojmovi vezani za neverbalnu komunikaciju

U sufizmu spoznaja je cilj, idući do cilja, kako je ranije izneseno, trebaju se proći stanja i postaje. Neverbalno, ono što se ne kaže – šutnja i verbalno ono što se izgovori – govor i kad se odvijaju istovremeno, također, su komunikacija, čime se bave i savremeni pristupi komunikacijskog djelovanja. Neizrečeno može nekad biti viši nivo komunikacije od izrečenog. Retrospektivno gledano, sufije su dale značajan doprinos i verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, ističući redundanciju govora, njegovu neophodnost ili pak suvišnost i štetnost, ili nepotreban govor. (Abu Hamid Muhamed al-Gazali iz Perzije, godina smrti IIII, Hudžviri

⁹ „Nijedan pravi šejh za kojeg se kaže *hakikaten šejh*, koji se bavi i tesavvufom i tarikatom, tj., i teorijom i praksom, neće dozvoliti da tekijski sadržaji idu u eter, jer *ihlas–iskrenost* nije za široke narodne mase i racionaliste koji ne razumiju usavršavanje nefsa, srca i duha, koje ide kroz odgajanje / terbijet“. Izneseni stav je prezentirao hizmečar tekije u Olovu, 2016.

iz Lahorea, godina smrti 1076, Sadi Širazi)¹⁰

Hal je vrsta neverbalne komunikacije na različitim razinama duhovnog putovanja.¹¹

Hadretul dželal kontinuirana, stalna svjesnost Božanskog prisustva u vremenu i prostoru. Veličina Božije prisutnosti, prisutnost Božije Jedinственosti.

Hadret znači razvijanje osjećaja Božijeg prisustva, to je osjećaj u koji si siguran. To nije mašta–hijal, niti iluzija, nego sigurno osjećanje prisutnosti.

Hrka je odjevni predmet sufijski / derviški ogrtač koji pokazuje stepen da je osoba na visokom stepenu znanja ili spoznaje u tarikatu; dio neverbalne komunikacije.

Išaret je znakovni govor, a u komunikologiji vrsta neverbalne komunikacije putem znakova rukom ili okom ili izrazom lica.

Nazar vrsta jednostrane, neverbalne komunikacije pogledom između Šejha / Učitelja i učenika / derviša, spomenuta i u interpersonalnoj komunikaciji pri čemu se Šejh učeniku / dervišu obraća pogledom koji ima duhovno napajanje, pouku, a može biti i prijekor.¹² Ovdje ipak treba spomenuti i osmijeh.¹³

Tadž predstavlja simboličnu, neverbalnu komunikaciju putem oznake koja po tradiciji predstavlja i simulira djelić ogrtača Poslanikove porodice. Oznaka na sufijskoj kapi–čulahu koja po tradiciji predstavlja djelić ogrtača Poslanikove porodice.

Ranije spomenuti neprevodivi ili teško prevodivi pojmovi kojih u

¹⁰ Za navedene sufijske autoritete moglo bi se reći da su oni preteče današnjih teoretičara komunikacija poput Umberta Ecoa ili Karl-Otto Appela. Svaki od njih je, na svoj način, ukazivao na šutnju (Gazali), štetnost govora, opasnost od sticanja grijehova jezikom (Hudžviri); Sadi Širazi u svom poznatom djelu *Đulistan* čitavo poglavlje posvećuje koristima šutnje.

¹¹ Definicija sufije prema Zun-Nun Misriju, (180–246. h. g.) “sufija je onaj za koga dok šuti govori njegovo stanje (hal)”, ili “sufija je onaj čiji govor odražava zbilju njegovog stanja” nudi cjelovitost u komunikološkom značenju, povezuju dvije suprotnosti, šutnju i govor, verbalnu i neverbalnu komunikaciju.

¹² Nazar znači i duhovni bereket. Druženje i gledanje u evlijanska lica, odabrane Božije robove je bereket, murid se odatle napaja i prenosi duhovnost.

¹³ U drugom svesku *Mesnevi*e Dželaludina Rumija u komentaru broj 1593 stoji da slično nastupanju proljeća, kada sve ozeleni, “ovakav preporod se dešava u čovjekovoj duši, kada on naiđe na zadovoljan osmijeh svoga Šejha. Učenik se, također, smije jer je Šejh zadovoljan njime, jer je osjetio napredak u muridovom srcu.”

sufijskoj terminologiji ima mnogo u komunikološkom smislu imaju predznak izvanracionalnog, izvanosjetilnog, neopipljivog, teško razumljivog za pet postojećih vanjskih čula. Takvi pojmovi su npr. *rabita* ili *fenaluk*, već spomenuti pojam *džezba* itd. Kao ilustracija navedeni su sljedeći pojmovi.

Fenaluk označava desubjektivizaciju, deegoizaciju, potiranje ega. Mada je ključ moderne civilizacije ego, ovdje se, kao sušta suprotnost, traži potiranje ega. *Fenaluk* označava stanje duhovnog nestajanja, utapanja u Božija svojstva – *fena fillah*. Prije ovog stanja postoji *fena-fi-šejh* i *fena-fi-Resul*, utapanje u svojstva Šejha i Božijeg Poslanika, a svi navedeni termini nose u sebi dimenziju neizrecivosti.

Hudur je osjećanje Božije prisutnosti sa oznakama uvjerenosti. Komunikološki to je fenomen podsvjesnog, unutarnja moć, neistraženi segment super-sega.

Rabita je neprevodiv pojam, jer nema pojavni ekvivalent, intuitivno ima primjese nečeg paranormalnog, to je srčana veza između Šejha / Učitelja / muršida i učenika / murida.

Zaključna razmatranja

Izražavanje kod sufija je složeno. Sufije nekada opisuju svoja stanja i postaje, stanja srca, kako je izneseno naprijed u tekstu, koje se u stvarnosti ne može osjetiti već je privilegija samo određenih odabranih Božijih robova. Tako i termini i pojmovi koji se koriste sačinjavaju pojmovnik sufija obogaćen posebnim izrazima koje, ako pokušamo prenijeti na polje komunikologije, treba postaviti tako da su razumljivi na širem planu, a opet da ostaju sažeta i originalna u svojoj suštinskoj definiciji, pa se tu uspostavlja model intrakomunikološkog nivoa bliskog gnozi–spoznaji, kao krajnjem cilju putovanja duhovnom stazom.

Sistem osebnih komunikacijskih oblika ima za rezultat da je komunikacija u sufizmu, nestandardna i specifična kako u intrapersonalnoj i interpersonalnoj tako i u grupnoj komunikaciji. Generalno, komunikacija se radi svoje promjenljivosti smatra fenomenom tzv. “mehkog” realiteta. Prolazeći kroz opis primjenljivog modela sufijsko-komunikološkog pojmovnika, uočava se korištenje nekih novih riječi i izraza koje čitalac ne može odmah razumjeti, a ima i onih neprevodivih. Primjer blještavila trenutka koji se opisuje kao *basiret* ili pojam *džezba* ili *murakaba* i drugih termina koje sufije dožive ili zadobiju su teško opisivi.

Traženje ekvivalenta može biti komplikovano i štaviše problematično, nekada rijetko možemo naći apsolutno korespondirajući ekvivalent izraza, odnosno, nekada je moguće naći samo najbliže značenje.

Osebniji oblici komunikacije u sufizmu, počivaju na primordijalnim osnovama komuniciranja kako je čovjeku spuštana Božija Objava, preko Božijih Poslanika, čiji se korijen nalazi u Kur'anu i hadisu. Prema islamskom učenju kojeg slijedi tesavvuf / sufizam, prapočetak komunikacije je vezan za Adema, a. s. / Adama, koji je prvi podučen riječima i nazivima svih stvari. Primjer Božijeg poslanika Sulejmana, a. s. / Solomona opisuje da je on imao Božije darove takve vrste da je razumijevao i parajezike mrava i ptica i da je razgovarao s njima. Tako sufije kažu da oni komuniciraju onako prema uzorima ostavljenim od Božijih Poslanika, općenito, a model komunikacije se morao spustiti sa elitističke razine, među ljude pragmatikom linijom da bi postao primjenljiv model.

Ima i mješovitih oblika komunikacije, kakav je primjer intra/interpersonalne komunikacije kada učenik / murid razgovara sa sohbeti / Šejhom koji ga vodi i dok je u halvetu. Tu bi mogli vidjeti doprinos nastanku mješovitih oblika komuniciranja i povezivanja intra i interpersonalne komunikacije, ili neverbalne i verbalne kao spomenuta definicija sufijskog velikana Zun-nuna. Potom neki pojmovi se pojavljuju i u interpersonalnoj i u grupnoj komunikaciji (Šejh, hizmet, nazar).

Sve veći interes za tesavvuf kao posebnu disciplinu u sklopu islamskih nauka rezultirao je objavljivanjem brojnih članaka, studija i prevoda knjiga među kojima su i značajna klasična sufijska djela kao što je primjer *Mesnevi* Dželaludina Rumija. Postavlja se i pitanje kontrole i pravilne upotrebe naučenih izraza, a ta sposobnost bi se trebala razvijati i dati korisnicima efekat upotpunjavanja znanja, jer su uspjeli da praktično savladaju neke od izraza. Stanje / hal jednog sufije, koji se nalazi na tarikatskoj stazi, je zapravo njegov tragalački period života, neverbalna komunikacija koju on ispoljava. Također je važno spoznati postojanje neverbalnih komunikacijskih kanala s obzirom da neverbalna komunikacija ima visoko mjesto u sufijskom znanju. Sufizam / tesavvuf ima svoj cilj, on ne sadrži tehnike besciljne neverbalne komunikacije, što se, npr., očituje kod pokretanja tijela po komandama u obredima zikra sa svim svojim atributima. To je način kojim se pružanjem saznanja o duhovnim istinama i nivoima dolazi do spoznaje koja je konačni cilj. Odaslana poruka prema recipijentu

budi njegovu reaktivnost u procesu nastajanja povratne sprege, pa tako (nazar) pogled Šejha ili osmjeh utječe neposredno da učenik–derviš promijeni svoje ponašanje ili da pokaže dublju razinu razumijevanja i praktičnog djelovanja. Svakako da će usklađivanje verbalne i neverbalne komunikacije dati potpuni komunikacijski efekat.

Ovaj pojmovnik je mali segment, on obuhvata djelić sufijske terminologije te pokušava da privuče pažnju kako doći do brze unakrsne reference za onoga koji želi da usvoji neki od termina, a kojim obiluje sufijski govor kako za početnike i za svakodnevnu komunikaciju, tako i za naprednije tragaoce koji proširuju svoja znanja iz sufizma, gnoze i komunikologije. Sufije neprekidno komuniciraju sa okolinom, bilo govorom, bilo šutnjom, pokretima i neverbalnim znacima o kojima se u komunikologiji ne zna mnogo. Zato samo nastojanje da se izražavanje, terminologija, pojmovi u sufizmu razumiju i izučavaju predstavlja iskorak u približavanju učenja sufija u savremenom dobu, apostrofirajući umrežavanje duhovnosti i obrazovanja.

S druge strane imajući u vidu sveobuhvatnost komunikologije u različitim naučnim disciplinama, ova dva polja istraživanja, jedan vanjski komunikološki i drugi unutarnji kao gnostički, približavaju se jedan drugome i postaju zanimljiva oblast o posebnim putevima prenošenja poruka od vanjskog prema unutrašnjem, dubljem nivou ljudskog bića.

Literatura:

- Agić, Senad, “Šta je zaista sufizam”, *Glasnik*, RIZ BIH, LXIII/2001, br. 9–10.
- Beglerović, Samir, “O usulu derviškog reda kaderija”, *Kelamu'l šifa*, VI, 2004, br. 21–22.
- Čehajić, Džemal, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1986.
- Džilo, Hasan, “Spoznaja i njeni slojevi u sufizmu”, *Glasnik*, br. 9–10, 2010.
- El-Kušejri, Abdulkерim, *Kušejrijeva poslanica o tesavvufskoj znanosti*, Bookline d.o.o., Sarajevo, 2006.
- Fejzić-Čengić, Fahira, “Sa zikrom naša veza sa Stvoriteljem postaje bedem”, Naučni skup *Sufijski put ljubavi i društvene promjene*, novembar, 2015, Stolac.
- Hadžibajrić, Fejzullah, *Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, Tesawwuf-Islamska mistika, Zagreb: Zagrebačka džamija, 1989.
- Mevlana Dželaludin, Rumi, *Mesnevija I*, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.

- Mehmed, Esed Efendi, Brošura *O Visokom Tarikatu*, prepisao šejh Abdullah Fočak, 1976. godine za internu upotrebu. Tarikatski centar, Sarajevo, 1994.
- Šejh Sadi, Širazi, Đulistan, Biblioteka Tesavvuf, Sarajevo, 1989.
- Seyyed Hossein, Nasr, *Islamic Art and Spirituality*, Golgonooza Press, Ipswich, 1987.
- Strik, Seid, *Ilahije-poruke*, Svezak I, (za internu tekijsku upotrebu), Nakšibendijska tekija, Sarajevo, 2005.

Contribution to the communication layering in Sufism

Summary

Today, communication in the modern world is being studied in various fields of science. Research in Sufism is a particular challenge, given the existence of some other forms of communication, other than known: intrapersonal, interpersonal, group, mass communication, including layers of irrational and extra-national. Researching and bringing to certain rational consequences and the justification of knowledge and concepts of communication in Sufism is even more complicated if one knows that there is a special hierarchy of personality and a special path of spiritual journey with states and stations.

Given the redundant scale of knowledge, through hermeneutics in communication in Sufism, there is a tendency to bring the communication closer or down from the level of the Sufi to a level close to familiar and practiced forms of communication, requiring that the familiar terms from the Sufi dictionary become translated into communication terms. The paper presents the division of the Sufi concepts in a way forms of communication are divided, translating the familiar terms of the Sufi dictionary, within the context of communicative science, and adding somewhat from the field of intracommunication, that is, from the field of gnosis for easier comprehension and understanding for those who want to expand their knowledge in those areas, as well as for wider audience.

Keywords: Tasavvuf / Sufism, communication, teacher / shaykh, spiritual path, communication, glossary intrapersonal, interpersonal, group and mass intracommunication, gnosis.